

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЕПІСТЕМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена розгляду прагматичних параметрів функціонування епістемічної лексики в дискурсі. У роботі встановлюються напрями залучення епістемічних маркерів у простих і складних мовленнєвих актах, з'ясовуються кореляції епістемічної складової висловлень з іллокутивним і перлокутивним чинниками, визначаються фатичні імплікації і мовленнєві смисли, що реалізуються епістемічними лексемами. Ключові поняття: епістемічна лексика, мовленнєвий акт, фатична імплікація, мовленнєвий смисл.

Дискурсивні практики передбачають обов'язковий облік прагматичних параметрів тексту. Дослідники зазначають, що лінгвістична прагматика охоплює коло питань, пов'язаних із суб'єктом, мовцем, адресатом, їхньою взаємодією в комунікації, ситуацією спілкування; ця дисципліна зосереджується на використанні мови у дискурсі, вплетеному в спільну практичну діяльність людей, у процеси міжособистісної взаємодії [1: 27]. У ракурсі вивчення специфіки функціонування епістемічної лексики провідного значення набувають питання її участі в мовленнєвих актах (МА), її використання в комунікації відповідно до інтенції, тактики і стратегії мовця, її потенціалу у здійсненні констативних, квеситивних, директивних і комісивних мовленнєвих дій.

Комунікативно-прагматичний аспект епістемічної лексики опинявся у центрі уваги сучасних лінгвістів та досліджувався на матеріалі англійської [2; 3], російської [4; 5], української [6] мов. Проте стосовно німецькомовного дискурсу невирішеним залишається певне коло питань, що виступають предметом вивчення у нашій роботі: здатність епістемічних маркерів до участі в елементарних і складних мовленнєвих актах, кореляція епістемічної складової висловлень з іллокутивним та перлокутивним чинниками, реалізація епістемічними лексемами фатичних імплікацій та мовленнєвих смислів.

Як зазначають сучасні дослідники, типовою прагматичною одиницею вираження раціонально-оцінювального змісту, яка належить до основних функціональних типів висловлення про події / явища об'єктивної дійсності, є констатив. Відповідно до ступеня іллокутивної сили констативного висловлення виокремлюються його функціональні варіанти – інформатив (подання мовцем фактуальної інформації), декларатив (подання інформації з істиннісною оцінкою) та супозитив (подання інформації з імовірнісною оцінкою) [3: 5].

У складі інформатива епістемічні лексеми здатні показувати вбудованість епістемічних феноменів у описувані події (*Das technische Wissen, das er dabei erworben hatte, wollte er nun für die "Operation Bjinka" nutzen* [7]), констатувати епістемічний провал (*Wir behandelten sie freundlich – aber wurde sie entlohnt? Ich weiß es nicht* [8]), сприяти виконанню функцій обґрунтування, доведення, аргументування (*Du musst das Kind verstehen, Herbert. Es ist doch verständlich, dass sie enttäuscht ist, wenn ihr kleiner Bruder etwas darf, was ihr nicht erlaubt wurde* [9]).

Декларативні висловлення із залученням епістемічних лексем допомагають мовцю уточнити та підсилити істиннісний статус пропозиції: *In Wahrheit schafft es nicht einmal die mächtige IG Metall, die 1990 mit Warnstreiks erkämpfte 35-Stunden-Woche zu verteidigen* [7]. Супозитиви дозволяють повідомити про епістемічну ненадійність інформації, її суб'єктивність, сумнівність, припустовість: *Die zwei Bomben von Istanbul hatten vermutlich simultan gezündet werden sollen* [7].

У структурі комісиву епістемічна лексика може фігурувати, проте її залучення в цьому виді МА відбувається достатньо рідко: *Ich wünsche mir, dass ihr euch von selbst an die Spielregeln haltet. – Werden wir. Klar, bestimmt* [9].

Квеситиви з епістемічними лексемами здатні "когнітивно озадачувати" [10: 85] слухача стосовно висунування ним припущення: *SPIEGEL: Was vermuten Sie?* [7]; *Was meinen Sie, was hier schon passiert ist?* [9]. При цьому мовцю не важливий об'єктивний стан речей або він усвідомлює неможливість наявності у адресата повного знання стосовно предмета мовлення, тому цікавиться суб'єктивним ставленням або припустовим знанням реципієнта. Іноді, пропонуючи адресату зробити припущення або висловити власну думку, мовець відразу сам дає відповідь, розуміючи недостатню обізнаність слухача та ліквідуючи свій запит на цій підставі. У цьому разі адресант не має інформаційної лакуни, вона є в адресата, і мовець заповнює її: *Was glauben Sie denn, warum? Weil wir wussten, dass Sie das nervus macht* [7].

За допомогою епістемічного квеситиву-супозитиву мовець має змогу висунути припущення стосовно певного стану справ та водночас здійснити запит щодо правильності своєї гіпотези у більш обізнаного адресата: *Hat die Führung Irans den Koran womöglich nicht richtig verstanden?* [7]. Інтерогативи, які містять запит щодо ступеня впевненості адресата у надійності знання, паралельно сигналізують про сумніви мовця та стимулюють адресата до аргументації, наведення доказів, спроб запевнення свого комунікативного партнера: *Weißt du denn überhaupt ganz sicher, dass er sich damit nicht infiziert hat, oder wie man da sagt?* [9].

Квеситиви з епістемічною лексикою дозволяють мовцю здійснювати контроль за правильним розумінням та епістемічною успішністю своїх мовленнєвих дій: *Verstehen Sie nicht? Ich komm' an meinen Ausweis nicht ran, weil ich an mein Auto nicht rankomme* [9]. У свою чергу, адресат відповідним констативом може повідомити про своє розуміння і можливість продовження комунікації (*Ja... In Ordnung... Ja, verstehe, in zwanzig Minuten...* [9]); нерозуміння і необхідність його усунення як фактора, що гальмує продовження комунікації (*Ich habe überhaupt nichts verstanden* [9]); неповне розуміння повідомленого, яке заважає або не заважає подальшому комунікатив-

ному процесу (*Ich habe zwar nicht alles verstanden, was Sie gesagt haben, Frau Therese, aber es wird schon alles so sein, wie Sie es sehen* [9]).

Епістемічними директивами мовець, як правило, закликає адресата до спільного мисленнєвого утворення деякої гіпотетичної ситуації та до продовження розмови у ракурсі можливого світу (*Nehmen wir mal den Fall an, Sie wärden gewöhnt – wärden Sie zurückkehren nach Russland?* [7]), а також може виражати прохання вірити йому як щирому комунікативному партнерові і постачальнику надійної інформації (*Und glauben Sie mir, natürlich weiß ich, wie wichtig mein DuYeres für meine öffentliche Wahrnehmung ist* [7]).

До прямих імперативних імпульсів із лексемами розуміння мовець вдається після провалу декількох пояснювальних дій та перед наступною спробою дохідливого викладення інформації, стимулюючи адресата сконцентруватися на її епістемічному осягненні. Такі директиви можуть мати характер від ввічливого прохання до нетерплячого заклику: *Also versteht bitte, dass ich es hier auf keinen Fall erlauben darf* [9]; *Junge, versteh doch! Wenn es bekannt geworden wäre, dass der Mann an KON 23-Vergiftung gestorben ist – das wäre doch durch die Presse gezerzt worden* [9].

Питальна або імперативна форма не виконує своїх звичайних завдань у випадку риторичних питань та фатичних формул. У складі формально інтерогативного висловлення *Wer versteht schon, wie das ist auf der Reise, wenn er nicht im Wohnwagen geboren wurde?* [11] фактично здійснюється не запит інформації про особу, яка здатна епістемічно осягнути описувану ситуацію, а констатується в цілому неможливість цього осягнення персонами, які не відповідають вказаному стандарту {*Niemand versteht, wie das ist auf der Reise, wenn er nicht im Wohnwagen geboren wurde*}.

Фатичні імплікації дослідники трактують як такий смисл, що продукується декодуванням не експліцитного змісту висловлення, а комунікативної інтенції мовця [12: 345]. Фактично, такі засоби виконують не стільки інформативну функцію, скільки слугують відповідному "налагодженню" комунікативного каналу. До найрозповсюдженіших фатичних формул із залученням епістемічної лексики належать *weißt du, weißt du was (weißte was), wissen Sie, verstehen Sie, verstehst du, verstanden*.

У висловленні *Weißt du, ich kann Susanne schon verstehen* [9] питальна структура не несе в собі прагматичних послань, властивих квеситиву, а слугує привертанню уваги адресата до наступного повідомлення, це підготовчий інтерактивний сигнал для вступу в комунікацію. Пор.: *Weißt du was?* {= зараз я внесу пропозицію} *Ich breche seine Antenne ab* [9].

Якщо фатичні вислови з дієсловом *wissen* не мають емоційного навантаження, то фатичні вирази з *verstehen* вирізняються сильною емотивною насиченістю. Останні сигналізують нетолерантність мовця, його невдоволення протіканням процесу комунікації, роздратованість позицією адресата, при цьому нерідко супроводжуючись повтором слова, яке має основне смислове навантаження у висловленні: *Und diese Verzögerung hütte uns Millionen gekostet, Ingo. Verstehst du? Millionen!* [9]. Іноді нетерпимість може досягти критичного піку – погрози або категоричного наказу: *Ich will von der Pille nichts mehr hören, verstehst du, kein Wort mehr!* [13]. Однак висловлення із залученням таких засобів можуть бути й емотивно нейтральними: *Auf die Barrikaden gehen heißt – naja, das ist so eine Redewendung, verstehst du, wenn man lauthals seine Meinung vertritt, ohne eine andere gelten zu lassen* [13].

Фатичний вираз *nicht wahr?* не має на меті запит щодо істинності інформації – мовець у ній, як правило, не сумнівається. Частіше цей зворот відіграє контактовстановлювальну роль, стимулюючи адресата до висловлення своєї думки з певного приводу, даючи альтернативу погодитися або заперечити твердження мовця: *Außerdem hat es doch gar keinen Sinn, wenn wir uns mit einem unzufriedenen, meckernden Kind den eigenen Urlaub vermiesen, nicht wahr, Herbert?* [9]. Фатична формула за типом *ob du es glaubst oder nicht*, яка формально показує байдужість мовця на предмет довіри адресата до повідомлюваного, фактично представляє собою непрямий спосіб запевнення у своїй щирості {якщо ти навіть не віриш мені, це не впливає на істинність повідомлюваного}: *Ob du's glaubst oder nicht, es führt wie geschmiert* [9].

Поряд із первинними прагматичними значеннями МА здатні виражати і вторинні, що "суміщаються з основними, супроводжують їх і наявні практично в кожній мовленнєвій дії, а нерідко за певних умов можуть набувати навіть домінуючого статусу" [10: 86]. Епістемічна лексика сприяє реалізації таких мовленнєвих смислів, як: пропонування (*Mensch Hannes, ich weiß, was wir machen! Wir gründen eine Band* [9]); побажання (*Ich will wissen, wo sie ist!* [13]); згоди чи незгоди (... *wir haben doch gar keinen Garten mehr. Das weißt du doch. – Ja sicher haben wir einen Garten* [9]; *Dabei hatte ich im Park stets das Gefühl, Sie würden mich nicht zur Kenntnis nehmen. – Irrtum, mein Lieber* [9]); обурення (*Das ist ja wirklich unerhört, was Sie sich hier erlauben!* [9]); захвату (*Das ist wirklich mal was Neues, das ist 'ne richtig tolle Sache!* [9]); виправдання (*Ich habe nicht gewusst, dass das verboten ist* [9]) та ін.

Оцінюючи сугестивну силу МА з епістемічними лексемами, слід відзначити, що вони є не тільки мовленнєвими показниками якості знання, що його повідомляє мовець, але й дієвими засобами запевнення і переконання адресата в істинності повідомлюваного і своїй щирості: *Ich kann doch nichts tun, Papa. Wirklich* [13].

Елементарні МА із залученням епістемічних лексем можуть включатися у комбінаційні комунікативні структури, утворюючи складні МА. Фактичний матеріал показує, що ця інклюзія відбувається як за композитними (координативно організовані однорідні комунікативно-прагматичні типи висловлень [10: 89]), так і за комплексними (ієрархічно організовані неоднорідні комунікативно-прагматичні типи висловлень [10: 89]) моделями.

"**Констатив + констатив**". У рамках цього складного МА мовець може поєднувати в інформативний ланцюг фактуальні, декларативні й супозитивні твердження. Пор.: ...*dann versuchen die das natürlich zu verhindern*.

Da ruft vielleicht einer bei der Zeitung an [13] {декларатив + супозитив}; *Das weiß ich doch nicht. Vielleicht will sie etwas erreichen bei Charlys Vater* [13] {констатив епістемічного провалу + супозитив} і т.п.

"**Квеситив + констатив**". У межах цього комплексного МА можна виділити декілька субмоделей:

1) квеситив {запит щодо істинності інформації} – констатив-супозитив {ствердження припущення запитуваної інформації}: *An welchem Tag starb der alte Mann? Zwischen dem 5. und 9. Januar vermutlich* [7];

2) квеситив {запит інформації} – констатив-інформатив {ствердження епістемічного провалу} або {надання інформації зі свого епістемічного світу}: *Wir behandelten sie freundlich – aber wurde sie entlohnt? Ich weiß es nicht* [8]; *Was weißt du denn schon von Phon? – Phon ist der Meßwert, nach dem man die Lautstärke von Tönen mißt, sagt unsere Lehrerin* [13];

3) квеситив {запит щодо істинності інформації} – констатив-декларатив {ствердження істинності / хибності інформації}: *SPIEGEL: Ist die Bundesliga nicht gut genug? MICLOUD: Doch, natürlich* [7].

За такою моделлю можуть відбуватися й інші мовленнєві дії. Адресат звертається до перепитання з метою одержання підтвердження правильності розуміння: *Sie kunnen Ihnen... Verlobten, sagten Sie? – Das haben Sie echt geschmalt* [9]. Інтерогативні висловлення за участю лексем незнання, як правило, поєднують запитальні та інформативні імпульси: *Dann wissen Sie gar nicht, dass Sie einiger dieser Blätter zufolge sogar bereits mit Anna Kurnikowa verheiratet sind?* [7] {можливо, ти знаєш це; якщо не знаєш, то я тобі повідомляю}.

"**Констатив + квеситив**". За цією схемою відбувається повідомлення інформації та запит партнера про згоду або незгоду із твердженням: *Das war doch Notwehr oder sowas, nicht wahr?* [9]. Квеситиву також можуть передувати конструкції з епістемічною лексикою для уточнення комунікативної цілі перших: *Am Ende des Gespräches wollte Atta noch wissen, ob Binanshibh denn an den Schmuck gedacht habe?* [7] {мета МА квеситиву – отримання повного знання}.

"**Квеситив + квеситив**". Такий вид передбачає запит інформації, висунення гіпотези стосовно неї та повторний запит думки адресата щодо її шансів на істинність або запит мовцем щодо поінформованості адресата та імплікований епістемічний провал останнього у формі зворотного запиту: *Und wissen Sie, warum nicht? – Tja, warum?* [9] <я знаю, а ти знаєш? – не знаю, повідом мені!>.

"**Директив + констатив**". Ця модель є дуже обмеженою у вжитку і може виражати спонукання до дії, результатом якої буде одержання знання: *Paß auf dann weißt du's* [9].

"**Директив + квеситив**". Якщо мовець зацікавлений у з'ясуванні дій адресата за визначених умов, він сигналізує епістемічними лексемами про створення гіпотетичної ситуації та робить запит щодо поведінки в ній адресата: *Nehmen wir mal den Fall an, Sie würden gewöhnt – würden Sie zurückkehren nach Russland?* [7].

Зустрічаються і більш розгорнуті конфігурації складних МА із залученням епістемічних лексем:

1) квеситив – квеситив – констатив-декларатив: *Du kennst doch die Kirche in der Martinstraße? – Die beim Sportplatz? – Richtig* [9] {запит щодо знання – запит на правильність припущення – ствердження його правильності};

2) квеситив – констатив – квеситив: *Ist das richtig?* {запит щодо істинності інформації} – *Ja* {ствердження істинності інформації} *und?* {запит наступної інтенції комунікативного партнера, стимул для продовження комунікації} [9].

Отже, на основі проведеного дослідження можна сформулювати такі **висновки**: 1) епістемічні лексеми функціонують у всіх основних видах простих та у деяких конфігураціях складних мовленнєвих актів, даючи змогу мовцеві інформувати самому і бути інформованим про ситуації різної епістемічної якості, висувати припущення та дізнаватися про припущення інших осіб, висловлювати свою думку та запитувати думку адресата; 2) мовленнєві акти із залученням експліцитних епістемічних маркерів вирізняються сугестивною силою, дозволяючи мовцю коригувати, модифікувати та трансформувати як свій епістемічний світ, так і епістемічні світи своїх комунікативних партнерів; 3) епістемічна лексика сприяє реалізації широкого діапазону вторинних прагматичних значень та бере участь у фатичних формулах, які виступають у ролі "налагоджувачів" комунікативного каналу, здатні сприяти розстановці комунікативних акцентів та сумісно забезпечувати емоційний фон комунікації.

Проведений аналіз лінгвопрагматичних властивостей епістемічної лексики намічає перспективність подальших розвідок у напрямку встановлення дискурсивного статусу маркерів знання, віри, розуміння. Доцільним видається облік лінгвокультурних та лінгвокогнітивних параметрів функціонування відповідних лексем з урахуванням соціолектних, гендерних, вікових факторів, а також виявлення специфіки аранжування епістемічного стану в дискурсах різних типів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.
2. Максименко О.Г. Структура, семантика і функціонування епістемічного компонента висказування в дискурсе: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Барнаул, 1999. – 204 с.
3. Березенко В.М. Вірогідність як параметр констативного висловлювання та засоби її вираження в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2003. – 19 с.
4. Безяева М.Г. Об участии конструкций с так называемыми ментальными глаголами в формировании коммуникативной целеустановки высказывания // Исследования по глаголу в славянских языках. Глагольная лексика с точки зрения семантики, словообразования, грамматики. – М.: МГУ, 1996. – С. 126–147.
5. Кибец Е.А. Дискурсивные слова действительно, в самом деле, на самом деле, именно как эпистемические и риторические операторы: прагматические аспекты их функционирования: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – Харьков, 2002. – 177 с.

6. Радзівська Т.В. Концептуалізація ментального простору в українській мові // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 107–117.
7. Der Spiegel. – 2003. – № 1, 44–46, 48.
8. Stern. – 2000. – № 31 // www.stern.archiv.de
9. Das deutsche Hiirspiel. – Bonn: Inter Nationes; Audiovisuelle Medien, 1985; 1987-88.
10. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 293 с.
11. Stern. – 1999. – № 43 // www.stern.archiv.de
12. Hegarac V., Clark B. Phatic interpretations and phatic communication // Journal of Linguistics. – 1999. – Vol. 35. № 2. – P. 321–346.
13. Papa, Charly hat gesagt....: Ausgewdhlte Gesprdche zwischen Vater und Sohn / Hrsg. von W.-D. Zielinski. – Berlin, Мьнchen: Langenscheidt KG, 1983.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Герасимова А.Л. Коммуникативно-прагматические свойства эпистемической лексики современного немецкого языка.

Статья посвящена рассмотрению прагматических параметров функционирования эпистемической лексики в дискурсе. В работе устанавливаются направления использования эпистемических маркеров в простых и сложных речевых актах, выясняются корреляции эпистемической составляющей высказываний с иллокутивным и перлокутивным факторами, определяются фатичные импликации и речевые смыслы, реализующиеся эпистемическими лексемами. Ключевые понятия: эпистемическая лексика, речевой акт, фатичная импликация, речевой смысл.

Herasymova G.L. The communicative-pragmatic properties of the epistemic vocabulary of Modern German.

The article is devoted to the consideration of pragmatic parameters of epistemic vocabulary in the discourse. In the paper we research the directions of epistemic markers' usage in the elementary and complicated speech acts, ascertain the correlations of epistemic components of utterances with the illocutive and perlocutive factors, determine the phatic implications and speech senses which are realized by the epistemic lexemes. Key words: epistemic vocabulary, speech act, phatic implication, speech sense.